

Valastyán Balázs

Telepítések, földhöz juttatások a visszacsatolt Bácskában¹

A Délvidék egy részének 1941. áprilisi Magyarországhoz történő csatolása a jugoszláv időszak intézkedéseinek – közigazgatás, földreform stb. – revíziója mellett magával hozta a terület nemzetiségi összetételének megváltozását is. Tanulmányomban ehhez a kérdéskörhöz vonok be forrásokat a Földművelésügyi Minisztérium 1941 és 1944 között keletkezett általános iratai, valamint a Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltségének iratai közül.²

Mielőtt a magyar kormány telepítéseire térnék, szólnom kell a jugoszlávok ilyen irányú tevékenységére, mely szorosan összefüggött az agrárpolitikával. A jugoszláv földreform vérhajtására már 1919-ben, a trianoni béke megkötése előtt sor került, és két célt szolgált: Szerbia újjáépítésének finanszírozását, valamint a gazdasági élet nacionalizálását.³ Ennek eredményeképpen a nem szláv igényelőket kizárták a földhöz juttatásból, tehát – többek között – magyarok sem kaphattak birtokokat.⁴

A Bácskába telepített személyek – azaz a dobrovoljacok⁵ - átlagosan 8 hold föld juttatásában részesültek, valamint kedvezményeket biztosított nekik az állam: adómentességet, adókedvezményeket, illetve földműveléshez szükséges eszközöket kaptak.⁶ A Bácskába egyes adatok szerint 6175, más információk szerint 6912 családot telepítettek le 53465 kat. hold területre – elsősorban a határ mentén, melynek nemzetpolitikai okai voltak: kizárólag megbízható személyek kaphattak birtokot ezen a területen.

A bevonulás után közvetlenül ún. pacifikáló hadművelet keretein belül megkezdték a bevándoroltak és a dobrovoljacok internálását, gyűjtőtáborokba szállítását.

¹ „A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

² A Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltségének iratai közül a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában mindössze néhány irat található, a többi irat Újvidéken, a Vajdasági Levéltárban kutatható. Itt mintegy 205 doboznyi dokumentum lelhető fel.

³ A. Sajti: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok Jugoszláviában, 1917-1948.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 136-137. o.

⁴ „A jugoszláv földreform során a magyarok földet nem kaptak, hacsak kivételesen olyan – magyar szempontból megbízhatatlan – elemek nem, amelyek magyarságukat megtagadva anyagi előnyökért szerbnek, vagy más szláv nemzetiségűnek nem vallották magukat.” – írja Mátéfalvy Elek telepítésügyi főfelügyelő 1941. június 8-i jelentésében. Arhiv Vojvodine (továbbiakban: AV) Madjarsko Kraljevsko Ministarstvo Poljoprivrede – Ispostava Za Agrarnu Politiku – Novi Sad – A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltsége (1941-1944) jelzet: F150-2-38/1942 56. doboz

⁵ A háborús önkénteseket Szerbiából, Crna Gorából és Boszniából telepítették erre a területre.

⁶ A. Sajti: *Impériumváltások...* id. mű: 138. o. valamint Bíró László: *A jugoszláv állam, 1918-1939.* História Könyvtár, Budapest, 2010. 207-228. o.

Ez minden olyan személyt érintett, aki 1918. október 31-e után költözött a Délvidékre.⁷ A kitelepítés mintegy 12000 főt érintett.⁸ Közülük a megbízhatónak ítélt személyeket „kiadhatták” Magyarország belső területeire mezőgazdasági munkára⁹, de az internáltak javarészt a táboraikban voltak kénytelenek kivárni a háború végét.

A dobrovoljácok helyére a magyar kormány bukovinai székelyeket, hősi halottak rokonait, vitézeket, illetve boszniai magyarokat telepített. Ahogy A. Sajti Enikő is megemlíti munkájában, a székelyek Magyarországra történő telepítése már a XIX. században is terítéken volt. Korszakunkban több elképzelés is jelen volt a magyar politikai körökben a kérdéssel kapcsolatban: 1941. február 4-én a magyar kormány lakosságcsereét javasolt a román kormánynak, Teleki Pál miniszterelnök a szatmári telepítés gondolata mellett állt ki, Németh Kálmán józseffalvi plébános a bihari telepítés tervét támogatta, Werth Henrik vezérkari főnök totális kitelepítést megcélzó elképzelése pedig a magyar katonai körökben lelt támogatókra.¹⁰ A Bácskai Szövetség április 29-i javaslata is ez utóbbi irányba mutat: „*Most van a soha vissza nem térő alkalom arra, hogy a délvidéki területekről ne csak a 20 éves szerb uralom idején bevándorolt és betelepített idegeneket távolítsuk el, hanem az ezen a területen élő összes görög-keleti vallású szerb lakosságot is.*”¹¹ A telepítés iránya 1941 áprilisa után tehát megváltozott: a bukovinai székelyeket a Bácskába telepítették le.

A magyar és a román kormány 1941. május 11-én kötötte meg a székelyek áttelepítéséről szóló szerződést. A magyarok számára azért is sürgető volt a telepítés kérdése, mert Németország a bácskai revízióval Magyarországra hárította a volt Jugoszlávia gazdasági terheit. A németek igényei elsősorban búzára, kukoricára és kenderre vonatkoztak, ezen kívül a korábbi német-jugoszláv olajegyedmény területre eső részét is követelték.¹²

⁷ Milenko Palić így idézte fel az eseményeket: „*A megszállók megérkezése után mindössze két-három héttel már megjelentek azok a plakátok, amelyek arról tájékoztattak, hogy az 1918 előtt születettek közül azok, akik nem a bácskai ég alatt látták meg a napvilágot, illetve nem éltek ezen a területen, 15 napon belül el kell, hogy hagyják a Bácskát. A rendelet minden, az első világháború után érkezett telepes lakosra vonatkozott. [...] 1941 májusában a kompok éjt nappallá téve dolgoztak. [...] A Viszontlátásra! szőfordulata végképp kiüresedett, mégis majdnem mindenki ennek reményében búcsúzott.*” Milenko Palić: *Visszaemlékezés a háború éveire (1941-1945)*. Közreadja: Pihurik Judit. Szeged, 2003. (Dél-Alföldi Évszázadok 19.) 34. o.

⁸ A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged, 2010. id. mű 94. o. Mátéfalvy Elek 1941. május 14-i jelentésében megemlíti, hogy „...a községek belterületén szétszórtan lakó dobrovoljácok sok helyen még mindig nem távolítottak el. Ezek a legsürgősebben eltávolítandók lennének...” AV-F150-3-6/1941 59. d.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL-OL) K150, Belügyminisztérium, Általános iratok, 4030. csomó, 17. tétel 3-9. o.

¹⁰ A. Sajti: *Impériumváltások...* id. mű 204-208. o.

¹¹ MNL-OL-FM-K184-1941-6047. csomó-137. tétel-112175

¹² Az 1941. áprilisi német-magyar gazdasági tárgyalások során a németek világossá tették a magyar képviselők előtt, hogy a volt Jugoszlávia gazdasági terhei, a területi gyarapodásért cserébe Magyarországot illetik. A

A telepítést az időközben megalakult Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybizottság végezte el, Újvidék székhellyel, vezetője pedig Bonczos Miklós lett.¹³ A telepítések menetéről a Kormánybizottság alkalmazottai jelentéseket írtak, melyekből rekonstruálhatjuk a letelepítés folyamatát, bepillantást nyerhetünk a letelepítést végzők, illetve az azt átélők küzdelmeibe, nehézségeibe. Ezeket a jelentéseket a Kormánybizottság a Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltségen keresztül eljuttatta Bánffy Dániel földművelésügyi miniszterhez is.

A jelentések 1941. május 13-tól augusztus 28-ig datálódhatnak – az alábbiakban ezekből ragadnék ki részleteket, bemutatva a néhány hét alatt lezajló telepítést.¹⁴ A Bukovinából betelepülők számára egyrészt a katonai közigazgatás, másrészt pedig a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybizottság volt hivatva a mindennapi élethez szükséges feltételeket megteremteni, így például az élelmezést is.

Mivel a Bácskába települők nem rendelkeztek háziállatokkal, valamint még a termeléshez sem tudtak közvetlenül hozzálátni, a katonai közigazgatás közvetítésével a Kormánybizottság élelmiszersegélyben részesítette őket.

Ezen „*élelmiszerek arányos és takarékos szétosztását*” a katonai parancsnoksághoz beosztott felügyelők ellenőrizték.¹⁵ „*A közélélmezés biztosítása érdekében a már megszállt telepekre a katonai közigazgatás útján és segítségével élelmiszereket irányítottam*” – írja Bonczos első jelentésében.

A későbbiek során – ahogy az a IV. számú tájékoztatóból kitűnik – a székelyek kérése az volt, hogy „*az élelmiszer ára fizetessék ki kézhez és abból a szükségleteit ki-ki maga a lehetőségei szerint ott szerezze be, ahol tudja.*”¹⁶ Ennek eredményeképp Bonczos engedélyezte a pénzsegély kiadását, de csak olyan telepeken, ahol „*a Hangya üzletek már megnyíltak.*”¹⁷ A pénzt élelmezési váltság jogcímen biztosították a rászorulóknak, összege június 10-től kezdve naponta 70 fillér volt fejenként.¹⁸

Bárdossy kormány ezután hozzájárult a bácskai terményfelesleg németek és olaszok részére történő átadásához, a háború időtartamára. A. Sajti: *Impériumváltások...* id. mű 209. o.

¹³ A. Sajti: *Impériumváltások...* id. mű 210-211. o.

¹⁴ 1941. május 17-ig 1328 család 5786 fővel, május 27-ig újabb 270 család 1085 fővel, június 4-ig még 232 család 1320 fővel, június 14-ig 480 család 2166 fővel, végül június 18-ig még 611 család 2843 fővel lett letelepítve. MNL-OL-FM-K184-6047. cs.-137. t.-1941-135280 I-VII. tájékoztatók

¹⁵ Uo. 4. oldal

¹⁶ MNL-OL-FM-K184-6047.cs.-137.t.-1941-135280 IV. számú tájékoztató 10. o.

¹⁷ Hangya Szövetkezet: 1898-ban alapított Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete. Mezőgazdasági és ipari cikkek beszerzésével és értékesítésével foglalkoztak. A Hangya működésére vonatkozóan: *A „Hangya” termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezet, a magyar gazdaszövetség szövetkezeti központja első 25 éve.* Budapest, 1923. 23-38. o. MNL-OL-FM-K184-6047.cs.-137.t.-1941-135280 IV. számú tájékoztató Uo. 11. o.

¹⁸ Később ezt az összeget napi 72 fillérre emelték. Uo. VII. számú tájékoztató, 2. o.

A pénz kiosztását telepenként egy-egy bizottság végezte, mely a telepek közigazgatási szerveivel együttműködve összeállította az igényjogosultak névsorát, a kormánybizottság számvevősége kiszámolta az egy főre jutó összeget, melyet végül a személyazonosság igazolása után lehetett felvenni.¹⁹ A VII. számú tájékoztatóban található kimutatás alapján 1941. július 8-ig összesen mintegy 446000 Pengőt fordított a kormánybizottság a bukovinai székelyek segélyezésére.²⁰

1941. július 17-én lépett életbe a két nappal korábbi minisztertanácson elfogadott 5280/1941 M.E. rendelet, mely a *„visszafoglalt délvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozásáról szól.”*²¹ Ezzel az intézkedéssel – mint fentebb utaltam rá – a jugoszláv időszak földbirtok-politikai intézkedéseit vonták revízió alá: annak juttatási részét annulálták²², megváltási része azonban érvényben maradt. *„Ennek az a következménye – írja Bonczos az I. számú tájékoztatóban – hogy a földbirtokrendezés során igénybevett kb. 192000 kataszteri hold felszabadult s az a magyar kormány földbirtokpolitikai céljára áll rendelkezésre.”*²³ A volt jugoszláv telepéseknek juttatott 53465 kat. hold terület a Bonczos Miklós vezette kormánybizottság hatáskörébe került – ez a szerv végezte tehát a bukovinai székelyek földhöz juttatását. A feladatot Bonczos így fogalmazta meg: *„A visszatelepítendő hontalan magyarok elhelyezése és a nemzet életébe való szerves bekapcsolása új honfoglalás. [...] A R. [ti. rendelet – VB] azonban már módot nyújt arra, hogy a hazatelepített bukovinai magyarok tulajdonhoz juttathatók és birtokba vezethetők legyenek.”*²⁴

A rendelet megjelenése után az igazságügy-miniszter és a pénzügyminiszter 10-10 felügyelőt és bírát nevezett ki a kormánybizottság hatáskörébe. Feladatuk volt megállapítani – a székelyek vagyoni és családi viszonyainak figyelembevételével – hogy mekkora területet

¹⁹ Uo. V. számú tájékoztató 6. o.

²⁰ Ebbe az összegbe beletartozik az élelmezésen kívül például a vetőmagra fordított segélyezés, az állatállomány beszerzésére szánt összeg, vagy a szállítási költségek elszámolása. Uo. VII. számú tájékoztató, 3. o.

²¹ MNL-OL-K428-Könyomatos, Napi hírek – Napi tudósítások (1920-1944), 1941. július 16. A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5280. M.E. rendelete a visszafoglalt délvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozásáról. A rendelet olvasható: www.dtt.ogyk.hu

²² *„A jugoszláv földbirtokpolitikai jogszabályok alapján kisajátított ingatlanok – tekintet nélkül arra, hogy időközben kinek a tulajdonába kerültek – az 1941. évi április hó. 15 napjával kezdődő hatállyal a magyar államra szállanak.” A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5280. M.E. rendelete... id. rendelet 1. o.*

²³ MNL-OL-FM-K184-137-1941-135280 I. számú tájékoztató

²⁴ Uo. 3. o. és VIII. számú tájékoztató 1. o.

birtokoltak a letelepítettek volt hazájukban, és ennek tükrében mekkora birtok illeti meg őket a Bácskában.²⁵

A rendelet értelmében a bukovinaiakat házaspáronként 3 hold föld illette meg, további 1 hold pedig minden gyermek után. Azok, akik Bukovinában is rendelkeztek ingatlanokkal a rendelet 6.§-a²⁶ értelmében további juttatásban részesültek: az 5-10 holdat birtoklók további 2, a 10-20 holddal rendelkezők további 4, a 20-30 holdasok pedig további 8 hold földet kaphattak.²⁷ Ezen kívül a kiosztható terület nagyságánál a kiosztott föld termőképességét is figyelembe kellett venniük, *„mert nem volna igazságos ugyanazzal a mértékkel juttatni a gyenge termőképességű földet, mint amellyel a jobb föld juttatása történik.”*²⁸

A juttatási tárgyalások Hadikligeten (volt Veternik) és Hadikszálláson (volt Vejvoda-Misić) kezdődtek meg, 1941. július 20-án. Ez az alábbiak szerint zajlott: a kormánybiztos kiküldöttje ismertette a 5280/1941 M.E. rendeletet az érdekeltekkel, majd választmányt alakítottak a helyi lakosokból, melynek feladata az érdekeltek képviselője, a juttatandók személyazonosságának megvizsgálása, azok állításainak valóságtartalmának igazolása volt. Az egyenkénti meghallgatások, és azok valóságtartalmának bizonyítása után a kormánybiztosi kiküldött helyszíni szemlét tartott, a kiosztandó területen található épületekről, valamint a kiosztásra kerülő föld minőségéről szóló szakvéleményt jegyzőkönyvbe vette. Ezek megtörténte után a kiküldött ú. *„családi csoportok létrehozására hívja fel az érdekelteket.”*²⁹ Ennek értelmében a vérségi kapcsolatban levők egymáshoz közeleső területeket kaptak, melynek köszönhetően egymást segíthették, illetve a termelést hatékonyabb formában tudták folytatni.

A birtokok elhelyezkedését tekintve az elv az volt, hogy a kisebb birtokosok a községekhez közelebb, míg a nagyobb birtokosok attól távolabb lettek letelepítve. *„A legfőbb cél az – írja Bonczos – hogy a kiosztás és a birtokba adás a lehető legrövidebb idő alatt megtörténjen...”*³⁰ A földek tulajdonjogának rendezése 1941 őszéig lezárult, melynek során a

²⁵ Az adatszolgáltatások alapján a kormánybizottság illetékesei az alábbi kimutatást készítették el: a bukovinai székelyek régi hazájukban 10033 kat. hold földdel rendelkeztek, a Bácskába telepítésük után 24525 kat. holdat igényeltek. MNL-OL-FM-K184-137-1941-135280 VIII. számú tájékoztató

²⁶ *„A külföldről csoportosan áttelepülők földhözjuttatása során a 4. §-ban meghatározott juttatási mértéket különös méltánylást érdemlő esetben fel lehet emelni avégből, hogy a települők vagyoni viszonyaiban külföldi településük helyén fennállott különbség továbbra is érvényesülhessen.” A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5280. M.E. rendelete... id. rendelet 3-4. o.*

²⁷ A kimutatások alapján 0-1 holdas 499, 1-5 holdas 1758, 5-10 holdas 418, 10-20 holdas 88, 20-30 holdas birtokos 7 fő volt. MNL-OL-FM-K184-137-1941-135280 VIII. számú tájékoztató 2. o.

²⁸ Uo. 3. o.

²⁹ Uo. 4. o.

³⁰ Uo. 7. o.

kormánybizottság a kiosztható 53 ezer kat. hold földből mintegy 35 ezer kat. holdat osztott ki.³¹

Mint utaltam rá, a székelyek mellett vitézeket is telepítettek le a visszacsatolt Bácskában.

A Vitézi Rendet az 1920. augusztus 10-én kiadott 6650/1920 M.E. rendelettel hívták életre, melyet 1920. augusztus 29-én hirdettek ki, majd 1920. szeptember 25-én Horthy Miklós kormányzó beiktatta tisztségébe a vitézi szék által delegált 8 tagot: ezzel megkezdhette működését a szervezet.³² Rihmer Aurél tanulmányában a rendet a régi nemességhez hasonlítja, mivel a címer mellett közös megszólítás is megilleti őket, illetve a vitézi cím vérségi alapon öröklődik. Kezdetben a vitézi címet a földhöz kötötték, melyhez pedig a katonai szolgálat szolgált előfeltételként. A telek nem volt bérbe adható, később azonban ezen a téren változás állt be.³³ Vitézzé csak magyar állampolgárt avathattak, tehát a rend csak Magyarország határain belül működhetett – a revíziók után pedig Horthy az újonnan visszakerült területeken avathatott vitézeket.³⁴

A Vitézi Rend a Délvidéken jelentős területeket kapott telepítésre – 1943 februárjáig 13445 kat. hold területet.³⁵ Az áttelepítés gördülékenyebbé tételére a rend két kirendeltséget hozott létre, Szegeden illetve Újvidéken. A vitézek átlagosan 15 kat. hold területet kaptak, melynek teljes kifizetésére 47 év állt rendelkezésükre – a telepítés nem volt ingyenes, azonban a vitézeknek is csak a vételár 75%-át kellett megfizetniük.³⁶ A letelepítést esetükben is a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybizottság végezte, melyet az előzőekben már említett Bonczos-féle jelentésekből is rekonstruálhatunk.

Az I. számú jelentésben, mely 1941. május 13-án íródott, Bonczos külön kitér a vitézi telepítés kérdésére is. A bizottság mellé a vitézi szék kirendelt egy különítményt, melynek tagjai a letelepítendő vitézek, vitézi családok tagjait voltak hivatottak kiválasztani. A tájékoztatóból kiderül: a vitézek arányát 10%-ban határozták meg. A kiválasztás vezetője vitéz Virányi Árpád lett.³⁷

Az 1941. július 8-án készített kimutatás alapján megállapítható, hogy a 62 telep közül, ahová a kormánybizottság magyarokat telepíthetett, mely telepekre hány vitézi családot

³¹ A. Sajti: *Impériumváltások...* id. mű 217. o.

³² Rihmer Aurél: *Mi a Vitézi Rend?* in: *Acta Historica Hungarica Turiciensia*, 26. évf., 1. szám, 2011. 55-78. o. illetve Vitéz Tiszaugi-Szabó Tamás: *Vitézekről (nemcsak) vitézeknek*. H.n., 2012. 48. o.

³³ Rihmer: *Mi a Vitézi Rend?* id. mű 58. o.

³⁴ Uo. 58. o.

³⁵ Uo. 74. o.

³⁶ *A magyar királyi minisztérium 1941. évi 5280. M.E. rendelete a visszafoglalt délvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozásáról*. A rendelet olvasható: www.dtt.ogyk.hu

³⁷ MNL-OL-FM-K184-1941-137-135280

költöztettek. Így Horthyvára (Stepanovićevo) telepre került a legtöbb vitéz (29 család, 177 fővel), míg Istenföldje (Mileševo) telepre a legkevesebb (2 család, 2 fővel).³⁸ Vitézi telepítések történtek a 62, egyébként elsősorban székelyeknek szánt telepen kívül is.

1941. november 13-án vitéz Barlay János, a bácskai Vitézi Szék kapitánya juttatási kérelemmel fordult a Földbirtokpolitikai Kirendeltséghez. Ebben felhívja a figyelmet arra, hogy mintegy 1324 hadviselt kéri felvételét a Vitézi Rendbe Bács-Bodrog megyéből, illetve kéri a Kirendeltséget, hogy „*a most folyamatban lévő birtokrendezés során – az összeírtaknak, a jövőben vitézi telekkel való ellátásának lehetővé tétele céljából – a szükséges ingatlanokat a Vitézi Rendnek juttatni szíveskedjék.*”³⁹ Ez az intézkedés annál is inkább fontos, mert a vitézekre „*a polgári kötelességeken túl még nemzetvédelmi és nemzetépítő feladatok is várnak. Ezért tartom szükségesnek, hogy minden juttatott 50 legénységi vitéz élén egy intelligens vezető tiszt álljon, aki a vitézek életét, munkáját és működését a nemzet érdekeinek legmegfelelőbb módon irányítja.*”⁴⁰ Barlay a beadvány végén kiemeli, hogy a Bácskában uralkodó nemzetiségi viszonyok a végvári élethez hasonlíthatóak a magyarság szempontjából, „*a harcot ugyan most nem karddal vívjuk, de ugyanazzal a harcossal lélekkel, szívósággal amellyel eleink tartották és védték meg ezt a földet.*”⁴¹

A Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybizottság boszniai magyaroknak is juttatott földet, házhelyet. Először 1941 decemberében merült fel a boszniai magyarok áttelepítése, majd 1942. február 25-én indult meg a tényleges telepítési akció.⁴² 1942. április elején kötötte meg a magyar és a horvát kormány az áttelepítésről szóló megállapodást, melyben a horvátok vállalták a hazatelepülők vagyonának megvásárlását, valamint a magyarok némi élőállatot is hozhattak magukkal új lakóhelyükre. A megállapodás három boszniai települést érintett, később még egy település magyarjait vonták be a telepítésbe.⁴³ A boszniai magyarok áttelepítése, ellentétben a székelyek Bácskába történő megérkezésével,

³⁸ Hadiktelkére 1 család 6 fővel, Hadikhalomra 3 család 5 fővel, Horthyvára 29 családot 177 fővel, Hadikföldjére 7 család 17 fővel, Hadikvárára 8 családra 42 fővel, Istenföldjére 2 család 2 fővel, Istenáldásra 11 család 63 fővel, Istenkezére 5 család 24 fővel, Fogadjistenre 3 család 25 fővel, Andrásföldjére 5 család 32 fővel, Bács-Andrásfalvára 16 család 22 fővel, Andrásmajorra 2 család 10 fővel, Bácsjózseffalvára 27 család 61 fővel, Istenszemére 3 család 11 fővel, Andrásvárára 5 család 14 fővel, Bács-Andrásszállásra 7 család 19 fővel, Istenhozotra 6 család 17 fővel, Bács-Istensegitsre 26 család 125 fővel, Istenvelünkre 1 család 8 fővel, Hadikkisfalura 3 család 8 fővel, Hadikújfalura 5 család 25 fővel, Hadikvégre 3 család 15 fővel lett letelepítve. MNL-OL-FM-K184-1941-137-135280

³⁹ AV-F150-2-1263/1941 56. d.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² A. Sajti: *Impériumváltások...* id. mű 225-226. o. A boszniai magyarokra vonatkozóan: Makkai Béla: Magyar szórványgondozás Bosznia-Hercegovinában. In: Regio. Kisebbségi Szemle, 1995. 3. szám. Letöltés ideje: 2014. április 10.

⁴³ A négy település: Gunja, Vućinjak (Vućjak), Brčko, Bijeljina. Forrás: A. Sajti: *Impériumváltások...* id. mű 226. o.

nem ünnepélyes keretek között zajlott le. 1942 szeptemberéig húzódtott a letelepítés, melynek során Horthyvárára, Hadikligetre és Hadiknépére telepítettek le 395 családot, 1552 fővel.⁴⁴ Mivel a letelepítés szervesen érintette Horthyvára község életét, így H. Horváth Gyula telepfelügyelőnek is adtak feladatot a boszniai magyarok.⁴⁵

1942. április 24-én a településre érkezett 63 család a dárdai menekülttáborból.⁴⁶ Kezdetben a székelyek által nem használt szobákban szállásolták el, ahol – előzetes egyeztetés alapján – a tulajdonossal kötött megállapodás alapján bért fizettek, májustól kezdve pedig átlagosan 10 pengőt.⁴⁷ Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) június elején kijelölte ugyan a telepéseknek építendő házak helyeit – a kimutatás 100 házat említ – az építkezés azonban még július 1-jén sem kezdődött meg.⁴⁸ A késlekedés ellenére novemberre a házak elkészültek, és „*ha az ősz hosszú lesz, úgy hogy a bevakolás lehetséges lesz, akkor még ez évben beköltözhetőek lesznek*”, ellenkező esetben azonban csak következő év tavaszán képzelhető el a házak birtokba vétele – írta jelentésében a telepfelügyelő.⁴⁹

A boszniai magyarok kezdésként ideiglenes földjuttatásban részesültek, melynek mértéke 2 kat. hold volt családonként. Ezeket a földeket elsősorban olyan szerb és sváb származású bérlőktől vették el, „*akik 20-50 kat. holdat béreltek*” – kötelezték őket ugyanis a földek átadására.⁵⁰ 1942 szeptemberében lezárult a földek tulajdonba adása.

A juttatást a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybizottság részéről Dr. Kiss István törvényszéki bíró végezte. A juttatás mértéke a kezdeti 2 kat. holdról 4 kat. holdra nőtt házaspáronként, illetve minden gyermek után még 1 kat. hold illette meg a családokat. Ha a kapott föld egy része olyan terület volt, mely víz alatt állt, akkor az illető „*arányosan nagyobb terület juttatásában részesült.*”⁵¹

Hasonlatosan a székelyek pénzügyi segélyezéséhez – mint azt fentebb láttuk – a boszniai magyarok is fejenként napi 2 pengőt kaptak, valamint kenyérszegélyben is részesítették őket.

⁴⁴ Uo. 228. o.

⁴⁵ A bukovinai székelyek letelepítése után, azok gazdasági életének irányítására 10 ún. telepfelügyelőt neveztek ki. 1941. október 25-én jelölték ki a telepfelügyelők működési helyeit. H. Horváth Gyula Horthyvára, Hadikhalom és Hadiktelke székelyeinek gazdasági életét volt hivatva irányítani. MNL-OL-FM-K202-1942-1944/10510

⁴⁶ 1942 októberében is érkeztek még Boszniából telepések a Bácskába, őket azonban Ókér és Petróc községben helyezték el ideiglenesen. Ennek az volt az oka, hogy „*az itt lévő és lakással nem bíró telepések is székely családoknál laknak, de tapasztalat szerint az ilyen együttlakás perlekedésre ad alkalmat...*” AV-F150-2-12119/1942 56.d. H. Horváth Gyula novemberi jelentése

⁴⁷ Ezt az összeget községi elöljáróság határozta meg, azért, hogy visszaélések ne történjenek az új telepésekkel szemben. AV-F150-2-12119/1942 56.d. H. Horváth Gyula májusi jelentése

⁴⁸ AV-F150-2-12119/1942 56.d. H. Horváth Gyula júliusi jelentése

⁴⁹ AV-F150-2-12119/1942 56.d. H. Horváth Gyula novemberi jelentése

⁵⁰ AV-F150-2-12119/1942 56.d. H. Horváth Gyula májusi jelentése

⁵¹ AV-F150-2-12119/1942 56.d. H. Horváth Gyula szeptemberi jelentése

A telepfelügyelő a tájékoztatójában kiemeli, hogy az „új telepesek között sok a maláriás beteg”, valamint néhány kisebb betegség is előfordult köztük, melyeket a községi orvos lát el.⁵²

A helyi magyar lakosság hogyan fogadta a külföldről a Bácskába telepített magyarok érkezését? Mátéfalvy Elek, telepítésügyi főfelügyelő 1941. június 8-i beszámolójában kiemeli, hogy a Ferenc-csatornától Északra rendkívül „nyomott és elkeseredett a nép hangulata” amiatt, hogy nem látják biztosnak földszükségleteik kielégítését. A külföldi magyarok hazatelepítése ellen nincs kifogásuk – mint írja: ez a tevékenység „osztatlan meglegedést keltett” – azonban a helyi magyarság földhöz juttatása, szociális felemelése is szükséges volna. „Az itt élő magyarság az uralomváltással kapcsolatban azt remélte, hogy az ő életérdekei is azonnal a magyar állami gépezet megindulásakor figyelembe vétetnek. Ezen a téren – folytatja – azonban nehézségek mutatkoznak, mert a magyar községekben nincs elegendő föld, amelyből a helyi szükségletet is már most ki lehetne elégíteni.”⁵³ A helyzet megoldását azért is tartja fontosnak Mátéfalvy, mert „nem közömbös, hogy az őslakosságnak ez a rétege a magyar kormányhatalom szociális gondoskodásáról milyen benyomásokat szerez az első időszakban. [...] nem elhanyagolandó kérdés, hogy itt a jövőben egy elégedetlen és szélsőséges politikai irányzatokra hajlamos, vagy pedig meglegedett és jogaiban magát sértve érzett magyarsággal kell számolnunk.”⁵⁴

Tanulmányomban az 1941-es délvidéki bevonulás után végrehajtott telepítésekhez vontam be levéltári forrásokat, elsősorban a Vajdasági Levéltárban található Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltség iratai közül. A székelyek, vitézek, boszniai magyarok betelepítése, földhöz, házhelyhez juttatása fontos nemzetpolitikai feladatot jelentett a magyar kormányok számára. A székelyek letelepítése azonban nem volt tartós a vidéken, 1944-ben újra költözni voltak kénytelenek, ezúttal Magyarországra.

Felhasznált irodalom

A „Hangya” termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezet, a magyar gazdaszövetség szövetkezeti központja első 25 éve. Budapest, 1923.

A.Sajti Enikő: *Bűntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok.* Szeged, 2010.

⁵² AV-F150-2-12119/1942 56.d. H. Horváth Gyula áprilisi jelentése

⁵³ AV-F150-2-38/1942 56. d.

⁵⁴ Uo.

A.Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken, 1918-1947.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

Bíró László: *A jugoszláv állam, 1918-1939.* História Könyvtár, Budapest, 2010.

Makkai Béla: Magyar szórványgondozás Bosznia-Hercegovinában. In: Regio. Kisebbségi Szemle, 1995. 3. szám. Letöltés ideje: 2014. április 10.

Milenko Palić: *Visszaemlékezés a háború éveire (1941-1945).* Közreadja: Pihurik Judit. Szeged, 2003. (Dél-Alföldi Évszázadok 19.)

Rihmer Aurél: *Mi a Vitézi Rend?* in: Acta Historica Hungarica Turiciensia, 26. évf., 1. szám, 2011.

Vitéz Tiszaugi-Szabó Tamás: *Vitézekről (nemcsak) vitézeknek.* H.n., 2012.

Levéltári források:

Arhiv Vojvodine, Madjarsko Kraljevsko Ministarstvo Poljoprivrede – Ispostava Za Agrarnu Politiku – Novi Sad – A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltsége (1941-1944) F150, 56, 59. dobozok

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Belügyminisztérium iratai, K150, 4030. csomó
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Földművelésügyi Minisztérium iratai, Általános iratok, 6047. csomó, illetve a Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Földbirtokpolitikai Kirendeltségének iratai, K202